

LITERATUUR EN KUNST

Een derde Réveil? 1)

„Het Derde Réveil” is iets anders dan een meer of minder gelukkig gevonden titel. De geestdrift voor een nieuwe beweging schept vaak een naam of een leus, die de kern van het programma geeft en die tegelijk poogt den ban der eenzaamheid — die elke nieuwe beweging een tijdlang drukt — te breken.

De renaissance, hoewel de naam jonger is dan het verschijnsel, belijdt in dien naam de verwantschap met klassieke kunst en wetenschap; de romantiek wijst door haar naam naar het cultuurleven der Romaansche volkeren; „Het derde Rijk” is de naam, die moet aantonen de continuïteit, en de bekroning van enkele eeuwen Duitse geschiedenis.

Maar de renaissance was werkelijk iets anders dan de „hergeboorte” van klassieke kunst en wetenschap; de romantiek was iets anders dan „overgebrachte” Romaansche cultuur; het Derde Rijk zal in zijn ontwikkeling aspecten toonen, waarvan de aanvang noch in het eerste, noch in het tweede te vinden is.

‘Is de tragiek van veel leuzen: ze werken even fascinerend als verwarrend.

„Het Derde Réveil” is de wijd-waaiende vlag voor de Jong-Protestantsche dichtergroep; welke banen in het dundooik aan het eerste en aan het tweede réveil zijn ontleend, is vooralsnog moeilijk uit te maken. Het eerste réveil is dat van Da Costa en Groen van Prinsterer; het tweede dat van Kuiper en De Savornin Lohman.

Heeroma heeft zijn boek verdeeld in een inleiding en een bloemlezing: honderd verzen van Jong-Protestantsche dichters. De inleiding bevat een historisch gedeelte, waarin verantwoording wordt afgelegd aangaande den titel, en een grooter deel, waarin de dichters van de bloemlezing worden getypeerd.

Heeroma schrijft een helder, intelligent proza; rake opmerkingen spannen voortdurend de aandacht, zelfs al worden ze aan verkeerde adressen bezorgd. De geestdrift voor de opgevatte taak geeft kleur aan het betoog.

Ik vermoed, dat er mensen zullen zijn, die heel moeilijk „verhandelingen” over dichters kunnen lezen, maar die Heeroma’s typeeringen vlot zullen doornemen.

De historische oriëntering is o.i. het zwakste deel van het boek. Maar toch niet onbelangrijk. Ze zegt niet veel over het eerste en tweede réveil; zooveel te meer echter over Heeroma en zijn gedachten over Christelijke kunst. Zoals bij confrontatie met de historie elk mensch zich trouwens gaat uitspreken.

Uit het historische deel der inleiding zal men moeten besluiten, dat het derde réveil meer een afrekening met het eerste en tweede is, dan een principiële voortzetting er van.

Want volgens Heeroma heeft het eerste réveil geen eigen literaire beweging gehad. En Da Costa treedt wel op alle fronten tegen „den geest der eeuw”, maar stond niet wezenlijk kritisch tegenover de cultuur van zijn tijd. „Daar was hij te beziel en te beschaafd voor.” Daarbij kwam, „dat de houding van de religieus gemobiliseerde kleine luiden tegenover de wereldsche cultuur volstrekt afwijzend was. Vanzelfsprekend, want zij wisten niet wat cultuur was.”

Dit gedeelte is zeker niet het duidelijkste uit de inleiding. Elders — in het tijdschrift „Horizon” — heb ik gepoogd aan te toonen, hoe deze mededelingen in strijd zijn met de historische gegevens. Maar ook de wijze, waarop Heeroma de kleine luiden en de cultuur scheidt, vraagt een corrigendum.

Als zij volstrekt afwijzend stonden tegenover de wereldsche cultuur, dan is dat een bewijs, dat zij een inzicht in cultuurstroomingen hebben gehad, dat menig schrijver in de 20ste eeuw hun mag benijden. De kleine luiden konden geen „handboek der cultuur” geven, maar als zij de wereldsche cultuur afgewezen hebben, en zij alleen, dan is dat een bewijs, dat zij de eenigen zijn geweest, die waarlijk geweten hebben, wat cultuur was. Als het derde réveil dit erfdeel der vaderen overneemt, dan zijn de kansen voor bloei belangrijk groter dan ze op het oog blik schijnen.

Nu helpt het al heel weinig, of Heeroma — bij wijze van excuus? — opmerkt, dat Da Costa en de zijnen geen antwoord nodig hadden voor de problemen, die het bewustzijn van onzen tijd zou opwerpen. Natuurlijk had Da Costa voor de problemen van 1935 geen antwoord nodig; maar om licht te zien voor de problemen van zijn tijd heeft hij gebeden en geworsteld als weinigen van zijn dagen. In dit opzicht is de historie rechtvaardiger geweest dan haar tolk Heeroma; want

K. S.

1) N. a. v. „Het derde Réveil”, honderd verzen van Jong-Protestantsche dichters met een inleiding van K. Heeroma. Amsterdam. Uitgevers-Mij „Holland”.

hangt volgens deze theorie niet af van de juistheid onzer theologische inzichten, doch van de echtheid en de kracht der overgave van het hart aan God; door onjuiste theologische meeningen wordt deze niet gehinderd. Roomschen en tusschen orthodox en liberaal een brug slaande protestanten hebben naar die leer geluisterd. De nagedachtenis van Nathan Söderblom is expres in een officiële zitting geëerd. Adolf Keller sprak over „het neocalvinisme van Karl Barth”.

Conclusie: mij is niet duidelijk, waarom ‘inder tijd door de Kamper professoren 2) in hun strijd voor het promotierecht geschiedde beroep op Montauban als „ongelukkig” is afgedaan door „De Heraut”. Haar redacteur is thans zelf gepromoveerd door een faculteit, die met die van Montauban onder zijn vonnis viel; daartoe stond zij confessioneel verder van ons af dan Montauban (Montpellier). De Heraut-redacteur noemde (gelijk wij citeerden) Montauban het „één voorbeeld van een Theol. faculteit, die buiten het Universitair verband het promotierecht uitoefent”. De Parijsche was er toen ook reeds om „op eigen naam” te promoveren. Zie b.v. het titelblad van Prof. Lecerfs „Thèse” van 1931, en let op het verschil met die van 1894.

(Dit artikel bleef verleden week overstaan.)

K. S.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks). XX.

C. Thans zijn we gekomen aan onze laatste opmerking: we „gebruiken”, na alles wat hierboven gezegd is, „vrijmoedigheid” om, niet bij wijze van „Retourkutsch”-zending, doch uit behoefte tot scherpe positie-verkenning, nu onzerzijds te verklaren, dat het spreken van pluriformiteit der kerk, op de wijze, waarop het in dat almanak-artikel geschied is, zelf een epigonistisch werk gebleken is. Het nam over, wat onmiddellijke voorgangers gezegd hadden, toelste hun argumenten niet, gaf zelf onjuiste argumentatie, en ging voorbij aan het toch wel tot voorzichtigheid manende feit, dat die onmiddellijke voorgangers zelf in hun bespreking van dit één punt al hun wetenschappelijke en polemisch-apologetische vaardigheid hadden onzichtbaar gemaakt.

In het bedoelde artikel heeft de schrijver dan ook niet ons kunnen overtuigen, dat ernstige studie ditmaal er achter lag. We hebben in onze eerste reeks gesproken over de vertaling van Calvijns latijn; had de schrijver kennis genomen van de rapporten, die bij de reeds genoemde synode ingediend zijn over de kwestie-dr Buizer, dan zou daar door hem een betere vertaling zijn aangetroffen, dan die, welke wij, onder andere, op het punt van haar juistheid, hebben moeten bestrijden.

Daarom vergunne men ons een bescheiden verzoek: voordat men weer zijn broeders verwijt, dat zij als echte epigonen het „en-en” der groote voorgangers niet aan kunnen, onderzoekte men eerst wat nauwkeuriger. Het „en-en” is in deze bewogen tijden wel zóo gevaarlijk gebleken, dat men in zijn doxologieën ermee voorzichtig moet zijn. Van de pluriformiteit der kerk tot de pluriformiteit der waarheid is een kleine stap. Maar een noodlottige.

Hiermee beëindigen wij deze reeks.

K. S.

Een brochure van Ds J. J. Buskes tegen de N. S. B.

Door de firma D. van Sijn & Zonen te Rotterdam is uitgegeven voor rekening van de Chr. Dem. Unie een brochure van Ds J. J. Buskes: „Nationaal Socialisme en Christendom, een antwoord op de vraag: Is de N. S. B. christelijk?” Al geeft Ds Buskes zijn ontkennend antwoord op ten deele andere wijze, dan ik zelf het deed, en al moet ik eerlijk bekennen, dat in de C. D. U. veel is, dat mij om dezelfde redenen bezwaart als de N. S. B., dit verhindert mij toch in geen deele, hier te verklaren, dat ik Ds Buskes’ brochure zeer goed geschreven acht, in veel opzichten overtuigend noemen kan, en dat ze zakelijk en eerlijk is in het citeren. De prijs der brochure is 10 ct. Van verschillende personen, die door de N. S. B. naar voren gebracht worden als profeet of voorbeeld, worden hier sprekende citaten gegeven, die duidelijk maken, dat de christelijkheid der N. S. B. slechts in de fantasie bestaat, en het groote gevaar van het nationaal-socialisme en zijn dwang demonstreeren. Wie weet, hoezeer de kerk haar vrijheid inboet, zoodra het nationaal-socialisme de macht krijgt, zal het door Ds Buskes bijgedragen materiaal met belangstelling ook in een kerkelijke rubriek in de publieke belangstelling aanbevelen, al zal hij ook overigens meenen, dat de theologische denkbeelden, die ook door Ds Buskes in ander verband verbreed zijn, zelf voor een deel den toestand van verwarring, die er thans op en om ons erf heerscht, ook in politiek, en met name inzake den samengang van officiële belijdenis-onderteekening en officiële belijdenis-verloochening, in het leven hebben helpen roepen. Wij komen er niet uit; we zinken. Want we bekeeren ons niet tot een eerlijk woord-gebruik.

K. S.

2) Behalve Prof. Ridderbos.

groep (Quakers) begint men — tot men beter weet — aan te nemen, dat wie er doceeren het standpunt der inrichting deelen. Men is onrechtvaardig, als men van een professor te Leiden bij voorbaat zegt: die is vrijzinnig, want Leiden is neutraal, officieel. Men is evenzeer onrechtvaardig, als men van een confessioneel zich afgrenzende onderwijsinrichting bij voorbaat één der docenten anders indeelt, dan de inrichting zelf.

6. Van Dr Marmelstein afscheid nemende, merk ik op, niet „noog opgegeven te hebben” van mijn persmanieren, doch te hebben geconstateerd, dat ik andersdenkenden, als ik tegen hen polemiseer, letterlijk citeer. Dat kan ieder nagaan, meen ik. Wie eens vergelijkt, wat ik citeerde van andersdenkenden inzake dat congres, en wat anderen van mij aanhaalden, ziet het verschil.

7. Ik heb Prof. Kuiper in mijn „Open Brief” verzocht, deze zaak uit den engpas van het ééne geval-Wencelius te halen. Nu hij dat niet gedaan heeft, voel ik er weinig voor, weer mijn heele ruimte te verbruiken voor de beantwoording van zijn opmerkingen. Evenmin echter voel ik ervoor, het „doorpraten” (christenen moeten het doen) te laten. Er zit dus niets anders op, dan de rest te bewaren tot de volgende week. We zullen dan meteen Prof. Kuiper de gelegenheid laten, om, ongeacht wat er nu nog komt, mijn tegen Dr Marmelsteins klacht gestelde beweringen ter kennis van zijn lezers te brengen.

K. S.

Vrije Protestantische Theologische Faculteit. (Slot.)

We zouden nog iets melden over verzorging en karakter der faculteit.

Wat het eerste betreft, volgens „Die Rel. in G. u. G.” kon het na de scheiding tusschen kerk en staat niet komen tot een organisatie, waarin orthodoxe en vrijzinnige protestanten zich samen konden voegen. De orthodoxen (Lachenmann, Frankreich) waren daarvoor — gelukkig — niet te vinden. Zoo kwam er splitsing. Eenerzijds stond de Union des Eglises réformées évangéliques, anderzijds de Union des Eglises réformées. Eerstgenoemde had haar theologisch centrum in de theol. faculteit van Montauban, later verlegd naar Montpellier. Deze Union is orthodox. Niet-orthodox is de in de tweede plaats genoemde Union. Daartoe behooren de liberalen, benevens een middel-partij (Fallot, Gounelle, Monod); deze laatste groep heeft vooral sociale belangstelling, en is afgebrokkeld van rechts. Aan deze links en tusschen rechts en links in staande groep behoort de hier besprokene Parijsche faculteit. Deze „Union des Eglises réformées” „onderhoudt” (zegt Lachenmann, Fr.) de Parijsche faculteit. Aan haar werken zoowel „lutherschen” als „gereformeerden”; men begrijpt, dat „gereformeerd” hier beteekent: links-protestantsch. Althans in den tijd toen Lachenmann schreef. Later kwam Prof. Lecerf, die voor het Calvinisme belangstelling won, een dissertatie schreef (1894) over „determinisme” en verantwoordelijkheid in het „systeem” van Calvin (voor 1896), een openbare les gaf over „Inspiration et Grammaire” volgens de 17e-eeuwsche theologen (1932), na een inleiding op de gereformeerde dogmatiek, 1e deel, te hebben geschreven (licentiaats-geschrift, 17 Dec. 1931). Vandaar dan ook, dat behalve de private offervaardigheid ook bijdragen van de luthersche en „gereformeerde” „Kultvereine” het voortbestaan der faculteit hebben moeten verzekeren.

Deze bijdragen worden sedert 1906 verzameld en beheerd door de Association pour le maintien et l'entretien de la Faculté libre de théologie protestante de Paris. Deze heeft de faculteit gered. In zijn overzicht van deolgevallen der faculteit over 1931—1932 is dit door M. le doyen Raoul Allier erkend. Er was een oogenblik, zegt hij, dat de faculteit gevaar liep, te verdwijnen. De faculteit is dus op kerkelijke voorziening aangewezen. 1) Ze heeft dan ook met buitenlandsche kerken relaties aangeknoopt. Ook de benoeming der professoren hangt aan kerkelijke bemoeienis. De luthersche professoren worden benoemd door de Commission exécutive der gen. synode in gemeenschappelijk overleg met de luthersche professoren der faculteit. En de gereformeerde professoren worden aangewezen door den Conseil académique réformé; daarin hebben zitting de „gereformeerde” (zie boven) professoren, de president der reeds genoemde Association, 11 leden, die gekozen zijn door kerkeraden, en 4 door deze laatste en de „gereformeerde” professoren gezamenlijk gekozen vertegenwoordigers. Kerkelijk is hier alles, wat de klok slaat, zoover ze beslissend slaat.

Hiermee is het karakter der faculteit reeds tevens aangeduid. Het is door den loop der geschiedenis bepaald als niet-orthodox. De vakken worden verdeeld over lutherschen en gereformeerden; de studenten, en ook de gepromoveerden moeten het van beide groepen hebben. De faculteit deed van zich spreken door het symbolofideïsme: de behoudende kracht van het geloof

1) Les Eglises se sont émues en apprenant le péril auquel se trouvait exposé notre maison.... Nos coreligionnaires nous sont venus en aide de toutes parts.... Il n'y a encore que 122 Eglises qui souscrivent pour notre Faculté. Ce n'est pas assez (prof. Henri Monnier, 4 Nov. 1932).

niet aan mij, remmende Heeroma over wat hij dient zich van leeuw van het loodzwaagt. We

lating niet van ateen — doch skenden Dr K. a een officieel ntaar uit de had geplaatst Dr De Vrijer, aut” nr 2784 geplaatst in pmerking over 35 van den an wat Dr K. zijds geen Heraut” beneaouden? Daar marmelstein, die DIJK, en mij eeren in „De r Marmelstein de onwaarheid d, dat hij m.i. st. Waar moet in Persschouw

Men kan mij r. Maar als ik een recht, in mijn blad. i, of ik s.v.p. citeerd worden of een door or mij hem op ? Vindt Prof. dig hielp ver in den Heraut-handeld tegen Prof. Kuiper zegt deze: ja, men heer, ge (3 Mei 1925) brochure over 1925 gedateerd, van 24 Mei Moor, de toen zijn beoordee Kuiper heeft gezonden stuk id U tot den ormatie”. „De ood”. Mogelijk n ik over de ctuur den an in moet. Maar at ik Dr Mar eb geweiger egen mij inder melstein dood, had zich tot k van Dr Dijk lling wetligen, Heraut” (Dr f. Kuiper han ichtelijk en on-ordeelen”. Het cursiveerd. Dr Marmelstein — hij zegt het particulie-dzwijgen, door s, dat ik hem particulier en

ording gezegd, Dr Marmelstein t best gedaan, om man was, heeft geconsta-lling had voor allen, die op daar hij heeft iet was. Dat Kuiper, die, om.... het ificatie „niets- is apodictisch t heb immers en — voorts n vindt mijn Maart (bl. 198, le kolom). Ik eins brief dakhuysen, dien le gaf mij aan-rectificatie op rom ik niet neen nog, dat ordeelen naar n neutrale eerden zijn, en bepaalde kleur a opgericht is van dezelfde